

УДК 94:321.17](477)"0947"(092)

Володимир Перунін,
член Національної спілки краєзнавців України

Княгиня Ольга — засновниця державності Київської Русі — рік 947

Всюди: в біології, культурі, лінгвістиці, —
як гумка в руках художника, час витирає
кожну білду лінію у малюнку життя
П'єр Тейяр де Шарден

На відміну від багатьох країн ранньосередньовічної Європи, Київська держава уникнула нормандського поневолення і залежності. Землі Східноєвропейської рівнини стали місцем зустрічі етносів, різних за ознаками суспільних досягнень, здобутків і напрацювань [1, с. 16; 2, с. 197; 3, с. 54, 56, 58].

Чотири десятки років Ольга, високородна та високоосвічена християнка, вивчала устрій військової спільноти — руси, що походила з північної Європи. Відтак зробила доленосне зрушення у власних землях: поєднала величезні простори, племена і народи.

Історія означила державу Русь з головним містом Києвом і вітчизняною першоочільницею Великою княгинєю. Проте, на жаль, покровителька Клію зберегла про подію лише кілька рядків у вітчизняному кодексі: "В лето 6455 (947) 11 апреля. Пасха. Иде Ольга к Новгороду, и уставы по Мсте погосты и дань и по Лузе погосты и дань и оброки, и ловищаея суть и по всей земле и места и погосты... изрядивши, взратися к сыну своему в Киев".

Привертають увагу слова "изрядивши", "по всей земле", "иде Ольга", що в єдиній сполучі свідчать про надзвичайну і неосяжну владу над найближчим військовим оточенням. Про це зауважував і очільник високоцивілізованої Візантії Костянтин Багрянородний у другій половині 946 року.

Велика княгиня не дарма обрала собі ім'я "Хельга", що у перекладі із давньоскандинавської означає "свята". Самоозначенню, безумовно, передувало визнання найближчого військового оточення — княжої дружини, котра засвідчила вдячність і повагу до високородної правительки. У канцелярії візантійського імператора ім'я княгині на письмі передавали як "Єльга". Також можемо стверджувати про спробу зафіксувати її титул: до ніби язичницького імені додали назву підлеглого війська, і у середньовічних документах наша славетна співвітчизниця залишилася "Єльга Росена", "Єльга архонтеса Рос", "Ігемон і архонтеса Рос Єльга" — "Свята Русі", "Свята очільниця Русі", "Крокуюча попереду свята очільниця Русі" [4, с. 205—206; 5, с. 118,

303]. Зауважимо, що назви "рос", "росена", надалі (грецькою) — "руси" або "дроміти" мали збройні сили княгині, оскільки могли швидко пересуватися. Руси володіли найдосконалішими плавзасобами, досягли неабияких успіхів у кораблебудуванні та навігації, конструювали лодії з горизонтальним кілем і малою осадкою, що витримували подорожі й річками, й морем. Ні греки, ні хазари, ні болгари й алани, ні угорці та печеніги подібних кораблів не мали [4, с. 413; 5, с. 118, 203; 6, с. 366]. Географи і мандрівники ісламського світу Ібн Руста, Гардизі, Мубарак Шах чітко розрізняли русів і слов'ян: "Руси нападали на слов'ян, продавали їх як рабів хазарам і булгарам", "Сівба їх — збройний грабіж слов'ян" [8, с. 119].

Чужоземні збройні сили руси-роси не підкорилися б 59-річній жінці, ще й слов'янці-християнці [7, с. 27]. Статус "святої захисниці війська" був невідповідний, неповноцінний, а єдиновладдя над військом — лише частка повноважень. Ольга-Єльга-Хельга не спроможна була б очолити військо, якби не мала високого звання. Прижиттєвий титул Святої, який отримала княгиня, на той час уже не надавали у християнському світі. Повноваження рятівниці війська-руси могло доповнити право управительки своєї землі, що надавало неосяжну зверхність над чужоземними загарбниками. За такої статусної переваги Ольга здатна була очолити військових, відвідати Костянтина Багрянородного для ратифікації угоди 944 року.

Владу над військом жінка також не могла прийняти і від раптово загиблого чоловіка Ігоря, оскільки перешкождали певні умови військової демократії, традиції багатолітньої виборності вождя. Були і поважні претенденти, родичі конунга, серед яких молодий славетний військовий Свенельд. До речі, покійний був не лише першим спадковим очільником війська-руси в наших землях, благовірний Ольги міг стати і останнім з роду Рюріка (Хр'єорікера).

Без високого почесного звання матері малолітній син Святослав не одержав би у спадок земельну власність "одаль" — державу — і владу над військом.

Що сталося? Княгиня не була обрана військом і не успадкувала владу, а виборола її у вищих сил, Ольгу визнали боги з батьківщини війська загиблого чоловіка.

Перші людські жертви княгині уособили подальший спосіб спілкування з вищими силами — через найближчу і найголовнішу богиню землі та смерті Хель. Саме нове, набуте ім'я "Хельга" означало "бого-подібність" і спільність, бо походило від імені володарки-велетки підземного царства. З нею першою княгиня узгодила власні дії, звернувшись по допомогу до небесних військових богів.

У численних походах військові скандинави-мандрівники втрачали взаємини з багатьма божествами, які поза межами батьківщини сили не мали [9, с. 175]. За винятком двох: головного в небесному пантеоні Одіна (рис. 1), господаря війн і військового раю Вальгалли, та його старшого сина Тора.

Рис. 1. Скандинавське божество Одін. Малюнок XVIII ст.

Віра збройних сил у безсмертя після героїчної смерті у бойовищі надавала хоробрість, нещадність, жорстокість. "Лютували як вовки", скаженіли і шаленіли в грабунках, не шкодуючи у вбивствах нікого. "Боже! Спаси нас від несамовитості норман", — у стислій молитві благало населення Європи впродовж двох століть [10, с. 9, 12, 24—25, 30; 11, с. 6, 8, 14—15].

Де б не було військо, його супроводжував повсюдний Тор (рис. 2), старший син Одіна.

Рис. 2. Тор разить ворогів чарівним молотом

Біля стовпчастого зображення "княжого бога", вирізьбленого з дерева, надавалася присяга на вірність вождю (рис. 3).

Рис. 3. Князь Ігор перед скульптурним зображенням божества

Проголошувався найголовніший закон, який оприлюднив Корнелій Тацит: "Вождь змагається за перемогу, військові за очільника". Бойова дружина захищає, служить і має загинути, якщо щастя йому зрадило. Смерть з мечем у руках забезпечувала вічну славу, оспівану в сагах — місце у військовому раю Вальгалли [9, с. 96; 12, с. 199; 13, с. 28].

Проте люди, що розраховували на власний меч і хоробрість, відчували страх перед найвищим божеством і невидимими силами, які керують природою та долями людей. Віра в таке світоурядування приводила охоронців до божеств, яким, виявляючи неабияку пошану, приносили жертви, аби прикликати заступництво, угамувати незадоволення.

Повернутися з бойовища, де прийняв смерть полководець, — найтяжчий злочин, військова зрада перед розгніваними богами. Саме така приголомшлива подія для війська руси відбулася під час загибелі полоненого конунга Інгвара. Тричі ганебної: в мирний час, від рук підвладних рабів і в принизливий спосіб [14, с. 139; 15, с. 49, 62].

Раптовий, неочікуваний, невгамовний жах перед богами опанував військо. Хто, коли і як відновить зв'язок із небесними захисниками дружини та поновить кільце влади? Бентежна безвість не могла тривати довго... Відбулося надзвичайне.

Безмірну провину і відповідальність за смерть очільника дружини, турботу про подальшу його долю в житті після земної смерті вдова-княгиня взяла на себе. Величезними людськими жертвами Ольга позначила спілкування з богами північної Європи. Своїми діями, виконанням законів визнала їхню присутність у своїй землі, підтвердивши вищу силу і могутність.

Княгиня тричі затуманила пильність господарки вічної підземної темряви — богині смерті, велетки Хель, котра пильнувала за душею Інгвара в ганебному для військових потойбічному світі. Привернула увагу бога вогню Локі до старшого брата Тора, і тоді "княжий бог" і небесний воїн зміг подолати і вибороти у небоги душу військового очільника (рис. 2, 3).

Дух конунга Інгвара, звільнений захисником військових, посприяв загибелі п'яти тисяч древлян. Це був героїчний вчинок у житті після земної смерті, за який бог Одін на восьминогому коні Слєпнірі доправив душу героя у свої чертоги.

Конфлікт із богами північної Європи було уладнано на найвищому рівні. Свята захисниця війська, вдова-княгиня спілкувалася з магічними силами, і на її прохання відгукнулися чужоземні боги. Вперше військові стають боржниками, спільниками, варягами і виконуватимуть віддавна відомі для них вимоги.

Княгиня-християнка ніби перевтілилася, спрямовуючи зусилля на зміцнення влади над скандинавським військом. Правителька, що за життя чоловіка впродовж 40 років сприяла християнізації, поширювала Святе вчення, будувала муровані споруди для богослужіння, проводила плідну церковну діяльність [16, с. 24—26, 48; 17, с. 215]. Після смерті чоловіка разом із духовником, пресвітером Григорієм, з мирною метою відвідала першу християнську країну в Європі. Була присутня на 40 літургіях — відправах у величній Софії Константинопольській.

Хода Ольги на початку квітня 947 року уособила не лише єдиновладдя, а й доленосні зрушення у житті країни, уособлені у слові "Пасха", що означає "перехід" до "нового життя" [18, с. 237]. Ольга поділила військо на невеликі частини, які розташувала у місцях постійного перебування. Біля військових таборів і створених погостів із місцевим населенням наказала зробити святилища "княжому" богу Тору. Навічно укорінила київську владу...

Упродовж чотирьох десятиків років посиленої християнізації княгиня, проте, не змогла змінити свідомість князя та його військової дружини. До самої загибелі "конунг" ("морський король") продовжував "полюддя" та здирицтво серед місцевого населення через залякування, насилля, фізичну розправу — "всхищя и грабля". Загарбники не визнавали нічого, окрім "законів війни". Землі ближні, залежні й віддалені, в інших краях, піддавалися руйні, про що зауважував Папа Лев IX: "Палять, грабують церкви, вбивають людей і взагалі поводяться як язичники, тому що вони більше по імені, аніж насправді християни" [10, с. 7—8].

Від перших днів удова виявила глибокі знання чужоземних законів. Свої зусилля, підтримані потужним військом, працю підвладного населення спрямувала на створення майже чотирьох сотень святилищ спільнику — "княжому богу", рятівнику душі Інгвара, що загинув у мирний час, захиснику військових (рис. 3). Водночас "надала спокій" хитрому богу війни Одіну, вшановуючи лише одного зі скандинавського пантеону — Тора. Відкрила шлях до застосування дружини у цивільних справах і розбудові слов'янської держави. Отже, в такий спосіб відбулася заміна власності в суспільстві, тобто новий поділ земель, що символізував початок адміністративних, судових та економічних реформ.

Так Ольга — величний тогочасний політик і неперевершений господарник — створювала державу для єдиного малолітнього сина Святослава, відстоюючи родову спадщину — одадь, згідно з якою "син наслідує батька". Те, що не зміг чи не встиг зробити для сина тато, робила княгиня-мати: "Правитель виконавець, а не законодавець" [3, с. 54].

У словнику норвезьких конунгів немає слів "суверенітет", "державне верховенство", однак є поняття "спадщина", "власність", "батьківщина", "сімейне володіння". Давньонорвезькі конунги успадковували державу на правах "одаля" — родової землі. Рідний син від народження володів одальним правом над країною і вільними мужами: "По закону дворового війська вся країна власність і "одаль" конунга", "Там, де військо, там і земля очільника". Закон "одаля" обов'язковий для всіх: "Ніхто не має віддавати на сторону спадщину іншого, ніхто не може позбавити іншого його спадщини" [19, с. 175, 182; 20, с. 48, 100; 21, с. 137; 22, с. 10, 43].

Під постійним спостереженням всеприсутнього і суворого Тора закон "одаля" став священним, стрімко поширився серед племен і народів від Києва до Новгороду. Святилища були осередками місцевої влади, від верховної київської до вишньої небесної. Саме там відбувався зв'язок із богом доброраду, захисником "світа людей Мітгарда". Там чинилося правосуддя і приносилися жертви. Закон "одаля" і миру прийшов на зміну закону війни і сили, започаткувавши новий перерозподіл власності.

Мати Святослава одержавила землі на основі найдосконалішого закону [21, с. 154]: "Тільки король, наділений владою, міг захистити народ від грабування та забезпечити спокій і охорону на величезних теренах, отримувати виплати від податків, мита", "Першочерговий обов'язок володаря — захист власної землі", "Право на землю ("одаль") залишається за тим, хто поставив загорожу і житло", "Під охороною вождів прості люди могли поселятися для постійного життя на угіддях, які були раніше принадою (привадою) для грабіжницьких нападів" [23, с. 39; 24, с. 8].

Надійний захист уособлює і слово "погост" вжите у вітчизняному кодексі, що окреслює територіальні межі володінь.

Присутність Ольги на чолі з численною княжою дружиною свідчило не лише про заснування північного, віддаленого кордону Київської землі, водночас йшло розмежування на сотні окремих областей "по всей земле". В кожній окрузі, на межі (рубежі) — військовий табір і "святилище", неподалік погост — селище-супутник із місцевим населенням, що має забезпечувати усім необхідним виконавців влади. Поділ війська на частини і розміщення в місцях постійного перебування "по всей земле" — ще один вагомий доказ владних повноважень княгині.

На входах у берегову лінію ріки встановлювали княжий знак — колоподібну земляну споруду як уособлення власності та влади. Руна була вирізьблена у земній поверхні, неначе символ першої літери слова "одаль". Вал утворював стіну у вигляді огорожі, відокремлену від довкілля. Обмежував внутрішнє, захищав зовнішнє, серединне, впорядковане. Коло не має початку і кінця, це священний осередок влади, який потребує особливого пошанування. Зведені споруди свідчили про залучення й поєднання великої кількості людей, упорядкування їхнього життя.

Майже половина давньоруських городищ мали захищені майданчики розміром не більш як півсотні метрів [25, с. 40; 26, с. 40] (рис. 4).

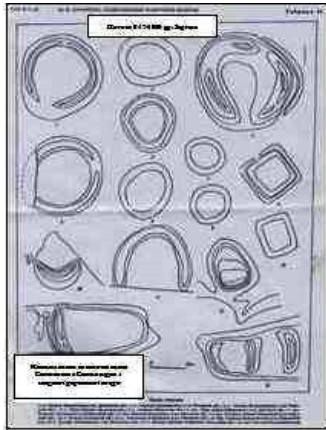

Рис. 4. Наземні знаки власності князя Святослава і місцевої державної влади

Ці будови були надто малі, аби умістити велику кількість захисників. Зауважимо, що і не було війська, здатного протистояти озброєнню, вишколу і кількості княжої дружини. Це "фортеці" закону і права, "священний простір": "Той, хто не вважав місця священним і мирним, зазнавав смертної кари". Кожне спорудження містило стовпчате зображення "княжого бога", виконане з дерева. Присутність Тора гарантувала його заступництво для нової спільноти, місцевого населення, виробника і податника. "Люби ближнього свого, як себе самого" — другу заповідь Христа було втілено у діях княгині, спрямованих на захист чотирьохмільйонного населення Східноєвропейської рівнини згідно із законом "одаля".

Про державницький характер ходи княгині 947 року в стародавньому вітчизняному кодексі свідчить і слово "изрядивши", що ніби увічноє, увіччує, надає уточнення, визначає головну частину в цілому. Ця лексема має значення "розпорядитися, навести порядок, лад"; давнє значення — "управління, влада". Слово суголосне українському "уряд", похідне від "ряд"; від нього — "рядити", "правити", "управляти", зокрема в Іпатіївському літописі зазначено: "Се уже в стероти есмь, а родов всех не могу радити" [2, с. 413; 28, с. 67].

Свята "управителька землі" розширила межі княжого панування, заснувавши осередки місцевої влади. В них впроваджували "дани", "уроки", "оброки", слідували за виконанням законів, вирішували важливі справи, правували: "Судні і жертвні місця були одні й ті самі, богослужіння тісно були пов'язані із судочинством і супроводжувалися видовищними обрядами, викликали сильні враження та почуття" (рис. 5)

Рис. 5. Капище для приношення жертв у Києві

Громада відчувала себе під спостереженням, владою вишньої сили. Вона присутня, вона поряд. Усвідомлення могутньої підтримки надавало суспільним справам урочистість і святість, поєднувало людей, владних і підвладних, племена, народи і навіть богів.

Проминуло десять століть. Кожне покоління дослідників, вдивляючись у сутінки раннього середньовіччя, надає різні назви колоподібним земляним спорудам Східноєвропейської рівнини. Фахівці приносять власне розуміння артефактів "городища", "княжі знаки", "знамення", "капища", "святинища", "святині вогню", "кільця Фрейра", "рунделі", які об'єднують спосіб будівництва і місце знаходження. Зокрема, біля усть рік вибирали підвищення, горбовину, окреслюючи обраний простір у вигляді кола. Довкола вбивали в землю чотири ряди стовпчиків або кілків на певній відстані один від одного. Простір заповнювали землею, дерном. Запалювали великі вогнища та освячували землю, адже вогонь — знак предківчої сили і творчої сили природи.

Нині ці знаки — видимі ланки колишнього непомітного ланцюга, що сполучив законом "одаля" величезні обшири Східноєвропейської рівнини. Саме в ньому вбачала княгиня Ольга втілення другої заповіді Христа для нового життя суспільства.

Як знак поваги і пам'яті про початок надзвичайно важливої справи видатної правительки 947 рік можна вважати початком адміністративно-територіальної та судової реформ і часом заснування Київської держави. Зауважимо, що "держава" — слово з батьківщини княгині-матері, староболгарського походження, яке прийшло в наші землі разом з Ольгою і церковними літургійними книгами. Первинне значення — "могутність", "панування", "влада".

Так відбулася доленосна подія і здійснилася мрія, про яку через півтисячі років у своїй країні зазначатиме Жанна Д'Арк: "Бути незалежним й вільним від іноземців на своїй землі і мати свого очільника держави".

Список використаної літератури

1. *Стеблин-Каменский М.* Миф / М. Стеблин-Каменский. — Ленинград : Наука, 1976. — С. 16.
2. *Фроянов И. Я.* Рабство и данничество у восточных славян VI—X вв. / И. Я. Фроянов. — Санкт-Петербург : Издательство СПбГУ, 1996. — С. 397, 413.
3. *Рулан Н.* Юридическая антропология / Н. Рулан. — Москва : Норма 1999. — С. 54, 56, 58, 125.
4. *Литавин Г. Г.* Византия, Болгария, Древняя Русь (IX—XII в.) / Г. Г. Литавин ; РАН Ин-т славяноведения. — Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. — С. 195, 205—206, 413.
5. *Древняя Русь в свете зарубежных источников : учебное пособие / ред. Е. А. Мельникова.* — Москва : Логос, 1999. — С. 118, 303.
6. *Брей У.* Археологический словарь / У. Брей, Д. Трамп. — Москва : Прогресс, 1990. — С. 32, 366.
7. *Шокирующая Украина. Лабиринты истории / М. Чугуенко.* — Харьков : Книжный Клуб "Клуб семейного досуга", 2003. — С. 119.
8. *Літописні непорозуміння : історичні статті / Д. Берест.* — Вінниця : Книга-Вега, 2006. — С. 27.
9. *Гуревич А.* Избранные труды. Древние германцы и викинги / А. Гуревич. — Санкт-Петербург : Издательство Санкт-Петербургского университета 2007. — С. 175.

10. *Стрингольм А. М.* Походы викингов / А. М. Стрингольм. — Москва : ООО "Изд-во АСТ", 2002. — С. 7—9, 12, 24—25, 30.
11. *Епоха викингов в Северной Европе. Историко-археологические очерки // Ленинград. Путеводитель.* — Ленинград, 1986. — С. 8, 14—15, 61.
12. *Софія Київська. Візантія, Русь, Україна.* — Київ, 2011. — С. 199.
13. *Русский хронограф.* — Москва, 2008. — С. 28.
14. *Артемов В.* Славянская энциклопедия / В. Артемов. — Москва : ОЛМА Медиа Групп, 2011. — С. 139.
15. *Будур Н.* Повседневная жизнь викингов IX—XI века / Наталия Будур. — Москва : Молодая гвардия, 2007. — С. 49, 62.
16. *Горський В. С.* Святі Київської Русі / В. С. Горський. — Київ : Абрис, 1994. — С. 24—26, 48.
17. *Ричка В.* Княгиня Ольга / В. М. Ричка, В. А. Смолий. — Київ : Альтернативи, 2004. — С. 215.
18. *Каганець І.* Пшениця без кокулю: Хрестове Євангеліє без вставок і спотворень / І. Каганець. — Київ : Агенція релігійної інформації (АРІ) ; Тернопіль : Мандрівець, 2006. — С. 237.
19. *Щепкин Е.* Порядок престолонаследования у древне-норвежских конунгов : сборник статей / Е.Щепкин. — Москва, 1909. — С. 175, 182.
20. *Гуревич Л. Я.* История и сага / Л. Я. Гуревич. — Москва : Наука, 1972. — С. 48, 100.
21. *Ристе У.* История внешней политики Норвегии : пер. с англ. / Улав Ристе ; науч. ред. В. В. Рогинский. — Москва : Весь Мир, 2003. — С. 137.
22. *Гуревич Л. Я.* Норвежское общество в средневековье / Л. Я. Гуревич. — Москва, 1977 — С. 10, 43.
23. *Розсдаль Э.* Мир викингов / Э. Розсдаль. — Санкт-Петербург : Евразия, 2005. — С. 39.
24. *Наследие варягов. Диалог культур. Государственный музей-заповедник Московский Кремль. Государственный исторический музей. Стокгольм.* — Стокгольм : АЕАА, 1996. — С. 8.
25. *Куза А. В.* Древнерусские городища X—XIII вв. / А. В. Куза. — Москва : Наука, 1996. — С. 40, 254.
26. *Кухаренко Ю. А.* Средневековые памятники Полесья // САИ. — Москва, 1961. — С. 40, табл. 40.
27. *Селезньов В.* Мовні війни: Міф про "зіпсованість" української мови / Володимир Селезньов. — Харків : Віват, 2016. — С. 67.
28. *Історія української культури / За загал. ред. І. Крип'якевича.* — 4-те вид., стереотип. — Київ : Либідь, 2002. — С. 36.
29. *Митрополит Іларіон.* Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. Видання друге. — Київ : АТ "Обереги", 1994. — С. 95.

Надійшла до редакції 3 березня 2017 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 070(73=161.2)"1945/2000"(092)

Сергій Козак,
журналіст,
доктор (PhD) Українського вільного університету (Німеччина)

Журналістська, видавнича і громадсько-політична діяльність Олексія Коновала (за публікаціями часопису "Українські вісті")

У статті розглянуто журналістську, видавничу і громадсько-політичну активність відомого діяча української діаспори Олексія Коновала за публікаціями часопису "Українські вісті" (1945—2000 рр., Німеччина, США).

Ключові слова: Олексій Коновал, доробок, діяльність, політична еміграція, часопис.

Серед тих, хто на шпальтах часопису "Українські вісті" (далі — УВ) не лише залишив важливі відомості з історії видання, а й, вважай, створив авторський літопис подій з життя діаспори, особливе місце належить Олексієві Коновалу. Певен, що дослідники оцінюватимуть цю постать як одну з найдіяльніших в історії української еміграції після Другої світової війни. Адже у різні періоди життя він — голова Української революційно-демократичної партії (УРДП), її генеральний секретар, один із засновників Фондації імені І. Багряного, публіцист, автор вагомого журналістського доробку в еміграційній пресі, літературознавець, авторитетний дослідник життя і творчості Івана Багряного та багатьох інших

персоналій української діаспори, благодійник, лауреат міжнародних та всеукраїнських премій (зокрема ім. І. Багряного, ім. В. Сосюри).

Так, увесь цей, хоча й далеко не повний, перелік діянь і номінацій стосується однієї людини — Олексія Коновала, чия багатогранна праця, на мій погляд, доцільно розглядати під кутом зору щонайменше трьох тематичних напрямів: перший — журналістська і редакторська діяльність, другий — дослідницька й видавнича діяльність, і третій — громадсько-політична діяльність.

Прикметно, що своєрідним ключем до розуміння суті всього огрому праці О. Коновала є той факт біографії, що народився діяч в Україні (27 січня 1933 р.),